

BÍRÓ-BALOGH TAMÁS

„A nők világát írja meg riportjaiban”

Egy elfeledett magyar újságíró: Izsáky Margit



BÍRÓ-BALOGH TAMÁS (1975) Szeged

Izsáky Margit alakja eddig nem kapott különösebb hangsúlyt a magyar művelődéstörténetben, nemrég azonban egy József Attilát idéző hírlapi cikke miatt előtérbe került,¹ rögtön szembesítve is a kutatást egy újabb hiánnyal: egy rövid nekrológot leszámítva még nem írtak róla, pedig – mint alább talán igazolódik – jelentősebb annál, hogy teljes feledés borítsa.

Már az a tény is beszédes, hogy bár életrajzi szócikke megtalálható pár lexikonban – de mindben pontatlanul, hiányosan. Kezdve máris a nevével.

1899. május 26-án született Budapesten, 29-én keresztelték, református vallására. Apja személye nem ismert – a születési anyakönyv üresen hagyja ezt a részt –, anyja Munkácsy Mária harmincegy éves színésznő. A gyermek így a Munkácsy Margit Ilona nevet kapta. Nem tudni, hogy anyja nevelte-e, de a színészi pálya mellett ez, férj nélkül, többszörösen nehézségekbe ütközhetett. Annyi bizonyos, hogy 1905-ben megvált lányától: 1904. október 10-én keltezett az az örökbefogadási szerződés, amely rögzíti, hogy az újvidéki Izsáky Jakab bőrkereskedő és felesége, született Klein Cecília örökbe fogadják az akkor hatéves kislányt, akinek neve ezt követően Izsáky Margit lett. A szerződő felek megállapodtak abban is, hogy a kiskorú örökbefogadott felett „a természetes és törvényes gyámságot” Munkácsy Mária „magának fenntartja és továbbra is változatlanul gyakorolni fogja”.² Édesanyja azonban 1912. október 15-én meghalt, így a tizenhárom éves Margit vér szerinti szülő nélkül maradt.

•

Ahhoz, hogy Izsáky Margit élettörténetét és jellemét megvilágítsuk, érdemes szólni pár mondatot édesanyjáról is. Mert nem egyszerű élet volt az övé sem – ezért is kellett örökbe adnia lányát.

A Schöpflin Aladár által szerkesztett *Magyar Színművészeti Lexikon* közli róla: „Munkácsy Mariska, színésznő, sz. 1867-ben, Hajdúböszörményben, megh. 1912. okt. 15-én, Budapesten. 1889-ben végezte a színészakadémiát, ahonnan ez évtől kezdve a Nemzeti Színház tagja lett. 1896-ban a megnyíló Vígszínház szerződtette, de már öt év múlva ismét visszatért a Nemzeti Színházhoz. Elismert tehetség volt, s bár kisebbfajta szerepeket játszott, mégis mindenkor kitűnt sokoldalúságával és megbízhatóságával.”³

A napisajtóban fellelhető híradások, kritikák megerősítik ezt – viszont van két, két és fél év (1893–1895), amikor nincs nyoma szereplésnek, fellépésnek. Ekkor ugyanis – a születési anyakönyvek tanúsága szerint – Munkácsy Mária Pozsonyban élt (lakcíme Bognár u. 9. volt), és Schmotzer Ferenc adótiszt feleségeként két gyermeknek adott életet: László Ferenc 1894. március 17-én született (de nem sokkal később, alig pár hetes korában, április 4-én meghalt), Irén Heléna pedig 1895. augusztus 14-én látta meg a napvilágot. Az ő további sorsa ismeretlen. Annyi bizonyos, hogy a szülők útjai szétváltak: az apa – munkaköri kötelezettség miatt – más városba költözött, áthelyezték, Mariska pedig visszatért Budapestre, ahol 1899-ben megszületett Margit (akit viszont 1904-ben örökbe adott Izsákyéknak). Tizenhárom évvel később bekövetkezett halálakor azonban ez szerepel a sajtóban a hírek között: „Az Országos Színészegyesület tanácsa elhatározta, hogy Munkácsy Mariskának, a nemrég elhunyt színművésznőnek árváiról gondoskodni fog”,⁴ és két héttel később az Egyesület tagjai „Munkácsy Mariska árváinak segélyezésére évi kétszázötven koronát szavaztak meg”.⁵

Azaz a hírek több árváról szólnak, és a színésznő gyászjelentésén is – a búcsúzóik közt – „Margit és Emmuska mint gyermekei” vannak. Ez az Emmuska azonban valójában Irén – de nem a Pozsonyban született Schmotzer Irén. Mert Munkácsy Mariska negyvenhét (!) évesen újra leánygyer-

mekeket szült, akinek szintén nem volt törvényes apja, ellenben az egész budapesti színésztársadalom tudta, hogy ki az; és erről később, a híres apa halálakor sok cikk is született.

Arról szintén a gyászjelentés tanúskodik, hogy az anya halálakor még élt az árvák nagyanyja (özv. Munkácsy Gáborné Fábíán Zsuzsánna) és nagynénjük is, Mariska nővére (Munkácsy Julianna [1862–1938], ekkor özv. Petró Lászlóné, később Tengedi Ignácné, akinek elhalálózását éppen Izsáky Margit jelenti majd be). Hogy miért nem közülük valakihez kerültek a gyerekek, nem tudni, de a döntésnek vélhetően anyagi okai voltak, és a két egyedülálló nő, az idős nagymama és az idősödő nagynéni nem tudta vállalni a testvérek neveltetését.

Ide kapcsolódik egy cikk, amely Emma/Irén vér szerinti apjának halálakor jelent meg. Ebben egy hasábot szenteltek a tizenhét éves lány akkor már másfél évtizede elhunyt anyjának, Munkácsy Mariskának is, felelevenítve a Nemzeti Színház művésznőjének régi „botrányát”, aminek kiderülése után a színésztársak azonnal felkeresték a Nemzeti Színház igazgatóját, Tóth Imrét:

„– Igazgató úr. Munkácsy Mariska esete *példátlan*, amit tett, az a színház tekintélyének, a művészi hivatás megbecsülésének aláásása! Milyen lélekkel üljön be a közönség a nézőtérre, milyen illúziói legyenek a színpadon szereplő művészekről, ha azon a színpadon továbbra is szerepelhet színésznő, aki *olyant* tett, mint Munkácsy Mariska.

[...] Amit ez a halk szavú színésznő tett, az csakugyan szokatlan volt a békebeli Nemzeti Színházban: *életbiztosítási ügynökséget vállalt*. Amikor végzett a próbával, hóna alá vette az aktatászkát, és dolgozott, ügynökölt estig, amíg csak újra a színházba nem kellett mennie, hogy eljátssza szerepét a színpadon. [...] A tagok a szerződése felbontását követelték, és az igazgató már hajlott is a követelő szóra, amikor egyszerre közbelépett az intendáns:

– Csend legyen! Amiért valaki becsületes és kemény munkával akarja kiegészíteni kicsi színészi fizetését, hogy a gyerekeit felnevelhesse, azért nem megbélyegzés jár, hanem a legnagyobb tisztelet és megbecsülés.”

A cikk beszámol arról is, hogy a színésznő még két évet dolgozott így – két állásban –, majd megbetegedett és meghalt. „Kincs, vagyon nem maradt utána. De maradt egy édes, kétéstendős szőke kis leány. Ódry Árpád leánya.”⁶

A cikk több szempontból tanulságos. Az akkori közolvasó számára nyilvánvalóan az volt a legnagyobb hírérték – és a cikk a továbbiakban kizárólag erről szól, mint a címe is ígéri –, hogy az elhunyt vezető színésznek, akit mindenki magányosnak és magának valónak hitt, Ódry Árpádnak (1876–1937) volt egy lánya, akit ugyan nem ő nevelt – a lány anyjának halála után sem –, hiszen valóban magának való volt, de tudott róla. Egy másik színészóriás, Beregi Oszkár így emlékezett erre vissza: „Mariskának nagy szerelme volt a sokat olvasott, sokat látott művész, Ódry Árpád, akitől egy kedves leánykájá is született, Munkácsy Irén. Az apja, Ódry Árpád egész életében nem törődött vele [...], azt mondta felőle: »mi közöm hozzá, azért, mert az anyja leerőszakolt, és én lefeküdtem vele...«.”⁷ Bereginék az apa és lánya közti kapcsolatáról, illetve annak hiányáról igaza lehet, erről maga az Újság cikke is tanúskodik, és még részletesebben szólt róla a Színházi Élet.⁸

Szempontunkból lényegesebb az, amit Munkácsy Mariska „másodállásáról”, illetve egyáltalán ennek tényéről írtak. A cikk narrációja szerint 1910-ben a színésznők kinézték maguk közül azt, aki egyedül, önállóan próbált meg gondoskodni magáról és gyermekéről, mert nem ment férjhez, hogy az – a korabeli szokások szerint – eltartsa őt. Munkácsy Mariska élettörténete nemcsak a zaklatott érzelmi-teszt életéről szól, hogy három apától négy gyereke született, de a fiatalkori házasság után nem akart (nem tudott?) újra férjhez menni, és inkább önerőből próbálta meg – a színésznő szereppel nyilvánvaló ellentmondásban – *munkával* megkeresni színházi fizetésének kiegészítését. És ebbe a megfeszített munkába bele is halt: halálát „szívgyengeség, szívbénulás” okozta.

És még egy érdekessége van a cikknek: csak Ódry Árpád lányáról szól, Munkácsy Mariska másik lányáról, az ekkor már harmincnégy éves – és ekkorra már saját maga is ismertséget szerzett – Izsáky Margitról egy szót sem említ.

Margit élettörténete szempontjából viszont mindenképp szólni kell fiatalabb (fél)testvéréről. A kislány, aki anyja halálakor még csak két éves volt, és vér szerinti apja halálakor is csak huszoneg, Munkácsy Irén (1910?–?), szintén színházi ember lett, a Nemzeti Színház, a Vígszínház és a Madách Színház rendezője. 1937-ig „csak” a munkájáról szóltak a hírek, Ódry halála után azonban mai kifejezéssel celeb lett ő is: nevének említésekor mindig hozzátették, hogy kinek a lánya. S bár ez nem önállóan szerzett hírnév, ezért talán nem is feltétlenül örült neki, de tény, hogy ezt követően

életének minden fontos eseményéről hírt adtak. 1939 szeptemberében az egyik magazin megírta például azt, hogy „minden ellenkező értesüléssel szemben: Kőműves Sándor, a Vígszínház kitűnő művésze és Munkácsy Irén, a Vígszínház jeles rendezője — *nem jegyesek*”,⁹ de pár hónappal később már arról cikkeztek, hogy december 16-án fent nevezett pár megtartotta esküvőjét. És így tovább. 1940 novemberében arról szólt a sajtó, hogy az ifjú házaspár háza táján már nagyon várják a gólyát, és 1941 januárjában a lapok első számai már be is számoltak arról, hogy „Kőműves Sándor és felesége, Munkácsy Irén boldogan jelenti, hogy a várva várt ifj. Kőműves Sanyika, karácsonyi ajándéku, megérkezett”,¹⁰ a Schubert foto pedig képet is készít minderről. 1942 októberében közhírré tétetett, hogy „újra jön a gólya”, a következő év elején pedig megszületett a házaspár másik gyermeke, aki „a keresztségben a Borbála nevet kapta. Keresztapja Ajtay Andor, keresztanyja pedig Izsáky Margit, az ismert újságíró.”¹¹ És itt – amikor nagynéniként félttestvére lányának lett a keresztanyja – érdemes visszakanyarodni Izsáky Margithoz.

•

Margit tanulóiéveiről nincs sok információ, annyi azonban tudható, hogy a Színészakadémián Jászai Mari növendéke volt, a Nemzeti Színház ösztöndíjasaként. 1917-ben nyert itt oklevelet (a vizsgadarab *Az aranyember* volt, amelyben Tímeát játszotta), majd Kolozsvárra szerződött. Közel egy évtizedig volt Erdélyben színésznő, több színpadon is megfordult (pl. Arad, Nagyvárad), később azonban felhagyott a színészi pályával, újságíró lett, könyvei is jelentek meg.

Irodalmi kapcsolatai kezdetben a korszakra jellemző módon alakultak. Margit színésznő volt, és mint oly sok pályatársa – Karinthy Judik Etel, Kosztolányiné Harnos Ilona vagy Móriczné Simonyi Mária stb. –, ő is írófeleség lett: 1922-ben hozzáment Kádár Imre (1894–1972) íróhoz. A jogász végzettségű Kádár Budapesten tagja volt a Galilei Körnek, támogatta az őszirózsás forradalmat és a tanácsköztársaságban is szerepet vállalt – amiatt aztán 1919-ben emigrálnia kellett, és Kolozsvárra telepedett le. A Keleti Újság főmunkatársa lett, közben prózát, verset írt, de színpadi szerzőként és drámafordítóként is tevékenykedett – ez utóbbiak révén találkozott későbbi feleségével. Kádár tevékenyen részt vett az erdélyi magyar irodalmi életben, 1926 nyarán ő is alapító tagja volt a Helikoni munkaközösségnek.

Izsáky Margit a házasságuk alatt használta a K. Izsáky Margit névalakot is – 1927-ben azonban elkezdett Budapest felé orientálódni; előbb csak egy vendégszereplésre (amelyet a sajtó nagy örömmel fogadott), később pedig visszaköltözött az anyaország fővárosába. És bár színésznőként és Kádár Imre feleségként is szert tett irodalmi kapcsolatokra, az igazi kapocs egy másik író, Szántó György (1893–1986) volt. „Szántó György író fedezte fel az éles eszű, jó szemű, aktuális problémák iránt érdeklődő érdekes asszony újságírói tehetségét. Az ő közvetítésével és segítségével Izsáky Margit előbb a Magyarországhoz került, majd a Magyar Nemzet munkatársa lett.”¹² Szántó György visszaemlékezése szerint Margittal Tamási Áronéknél ismerkedett meg¹³ – azaz Margit ekkor már jócskán benne volt az erdélyi kulturális-irodalmi társaságok életében, jól ismerte az erdélyi írókat; így nem véletlen, hogy később, az 1937-es vendégkönyvből is ki fogja őket emelni.

A Kádártól való válása és a Magyarországra való át-, valójában visszatelepülése utáni időszakban, hozzávetőlegesen két és fél évig, 1929 ősze és 1933 eleje között eltűnt a közéletből, nem találni működésének nyomát. 1932-ben lett a Magyarországi munkatársa, viszont '33 őszen még szerepelt a színpadon is. Később választott a két terület között, és az újságírást folytatta tovább – a színpadot véglegesen otthagyta.

„Első cikkem [a] *Kétezer autót állítottak le egy fél év alatt* című rendes, szabályos rendőri riport volt, a régi Magyarországon jelent meg, ahol én szabályos rendőri riportertanonc voltam” – emlékezett vissza a kezdetekre.¹⁴ Az egyik legfoglalkoztatottabb utazó riportere lett a lapnak, több nagy visszhangot kiváltó cikket írt. Az egyik ilyen éppen a József Attilát idéző cikk előtti napon jelent meg (*Siófoki víkend*, 1937. július 9.), és volt olyan témája is, amit első publikálása után húsz év múlva újra megírt, azt vizsgálva, történt-e a riportban megjelenített tájegység életében valami lényegi változás. „Elsősorban a bűnöző gyermekek sorsa érdekelt. Riportjai – a Gyermeklélektani Intézetben kezelt fiatalokról, a Mária Valéria barakktelepen, a Teleki téren kolduló, csavargó, iskolakerülő, a játétküzet kirakatait kifosztó gyerekekről, akik komolyak, öregek, rongyos bakancsukból kikandikált a lábuk ujja – érzékletes leírások, tehetségét dicsérik. Kötelességének tartotta, hogy mindent, amit lá-

tott, megélt, megírja is. Bátor ember volt. Egyszer csendőrök várták a vonatonál – ez Biharban történt –, mert kiszivárgott, hogy az egyik megyei hatalmasság üzérkedéseit akarja leleplezni. Vénasszony-nak maszkírozta magát, előbb szállt le a vonatról, egy kis állomáson, hogy kijátssza a csendőröket, és sikerült megírnia nagy visszhangot, sőt botrányt kiváltó cikkét.”¹⁵

1938 nyarán – Pethő Sándorral együtt – elhagyta az egyre jobbra tolódó Magyarorságot, és a Pethő vezette Magyar Nemzet munkatársa lett. Az újonnan indult napilap első számában megjelent szerkesztőségi cikk szerint „Izsáky Margit a nők világát írja meg riportjaiban; a szenvedők, a veszélyeztetett család melegszívű védelmezője, senkit se szeretnek ma nálánál hívebben a magyar újságíróknak közül”.¹⁶ A Magyar Nemzet lett a fő publikációs tere, de 1940-ben rendszeresen jelentek meg írásai a Tükörben, 1941-től a Magyar Nők Lapjában, és alkalmanként erdélyi lapokban is. 1943. április 4-én pedig részt vett a Vajda János Társaság „nőírók matinéján”, Palotai Boris, Thury Zsuzsa és Wagner Lilla társaságában.

A negyvenes évek első felében írt novellákat (*Vörösmarty úr szerelmes*, 1942), ifjúsági novellákat (*Ez történt velem*, 1943), 1944-ben háromkötetnyi mesefordítása, illetve átdolgozása is megjelent, legfontosabb munkái azonban a riportkötetei (*Isten fekete báránycái. Riportok a nagyváros árnyékából*, 1942; *Ország a keresztfán*, 1945). A háború vége után „a Kossuth Népe, 1946-tól a Szabadság című lapoknak dolgozott, majd 1947-től az Asszonyok főszerkesztője lett. 1948-tól a Világosság című lapba írt. 1950–56 között nem publikált. 1957-ben az Élet és Irodalom hasábjain tért vissza, rádiókritikusként és riportok írójaként. Idős korát a leányfalui Református Szeretetotthonban – illetve ahogy ő nevezte: a Banyavárban – töltötte,¹⁷ 1977. december 30-án halt meg. Leszármazottja nem volt, temettetését féltestvére, Irén fiaék, ifj. Kőmíves Sándorék intézték.

Munkáinak nincs új kiadása – de az első kiadások elérhetők a könyvtárakban és az antikváriumokban. Ideje leporolni őket.

JEGYZETEK

¹ Erről lásd: BÍRÓ-BALOGH Tamás, *József Attila idézett idézete. Egy vendégkönyvi bejegyzésről*. Kézirat. Várható megjelenés: Forrás, 2023. nyár.

² HU BFL – VII.184.a – 1904 – 1278

³ *Magyar Színművészeti Lexikon*, szerk. SCHÖPFLIN Aladár, Budapest, 1929, 3., 294.

⁴ *Színészegyesület*, BH, 1912. nov. 14., 16.

⁵ *Az Országos Színészegyesületből*, Az Újság, 1912. nov. 27., 17.

⁶ VÁNDOR Kálmán, *Ódry leánya*, Újság, 1937. ápr. 18., 10.

⁷ BEREGI Oszkár, *Életem regénye. Részlet*, Közzéteszi GAJDÓ Tamás, Holmi, 1998. júl. 1001–1019.

⁸ *Ódry Árpád árvája...*, Színházi Élet, 1937. ápr. 18–24., 17/ 16–17.

⁹ Színházi Magazin, 1939. szept. 9., 15. (A kiemelés tőlem.)

¹⁰ Színházi Magazin, 1941. jan. 5., 20.

¹¹ 8 Órai Újság, 1943. jan. 21., 4.

¹² KENYERES Ágnes, *Búcsú Izsáky Margittól*, Magyar Nemzet, 1978. jan. 24., 7.

¹³ SZÁNTÓ György, *Megérkezés Transsylvániába*, Erdélyi Helikon, 1933. dec., 735.

¹⁴ MUTH Lili, *Lehet-e nő újságíró*, Színházi Magazin, 1943. szept. 29., 10–12.

¹⁵ KENYERES, *i. m.*

¹⁶ *Kik írnák a Magyar Nemzetet*, Magyar Nemzet, 1938. aug. 25., 1/11.

¹⁷ SIN Edit, *Leányfalui irodalmi topográfia = Kutatások Pest megyében. Tudományos konferencia II. 1998*, szerk. KORKES Zsuzsa, Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szentendre, 1999, 311–315.

Kedves Olvasóink!

A Kortárs folyóirat aktuális számát az **Írók Boltjában**, valamint az alábbi helyeken biztosan megtalálja:

Budapest: Árkád (Relay és Inmedio), Blaha Lujza tér (Relay), Boráros tér (Relay), MOM Park (Inmedio), Nyugati téri aluljáró (Relay), Széll Kálmán tér (Relay)

Debrecen: Árkád Fórum (Inmedio), **Eger:** Széchenyi út (Inmedio), **Győr:** MÁV váróterem (Relay), **Miskolc:** Szinvapark (Inmedio), **Solymár:** Auchan (Inmedio), **Sopron:** Széchenyi tér (Inmedio), **Szeged:** Dugonics tér (Inmedio)
